

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

XII. Yüzyılda Diyar-ı Bekr Bölgesinin Hakimiyeti Bağlamında Yinaloğulları-Artuklu İlişkileri

*Yinaloğulları-Artuqid Relations in the Context of the Domination of the Diyar-ı Bekr
Region in the 12th Century*

doi: 10.58646/bengi.1524794

Geliş/Received: 30 Temmuz 2024

Kabul/Accepted: 25 Ağustos 2024

Mehmet Nuri İldeniz* - Abdülbaki Bozkurt**

Özet

Selçuklular, 1040 yılında kazandıkları Dandanakan zaferiyle sadece Gaznelileri yenmekle kalmamış, aynı zamanda “kâfir topraklar” olarak kabul ettikleri Bizans sınırlarına doğru önemli bir Türkmen/Oğuz göçüne de öncülük etmişlerdi. Elde edilen bu başarının ardından Selçuklu yönetimi altındaki Türk boyları, Anadolu’ya ve özellikle zaman zaman Diyar-ı Bekr’e doğru akınlar düzenlemişlerdi. Selçuklu lideri Melikşah’ın ölümünü takip eden karışık dönemden sonra, Diyar-ı Bekr bölgesindeki şehirler farklı Türk liderler tarafından idare edilmeye başlanmıştı. Bu sırada Yinaloğullarının merkezi konumundaki Amid, Suriye merkezli Selçukluların etkisi altına girmiş ve Hüsameddin Timurtaş ile Emir Yinal gibi yerel Türkmen beylerinin yönetimi altına geçmişti. Tarihsel kayıtlarda “Sahib-i Amid” olarak bilinen Yinaloğlu liderleri, başlangıçta belirsiz kökenlere sahip olsalar da Tutuş’un ölümünden sonra, 1095 civarında önem kazanmaya başlamışlardı. Amid’in öne çıkmasıyla birlikte, yerel Türkmen beyleri ve İmaduddin’in liderliğindeki Zengiler arasında bölge hâkimiyeti için büyük bir güç mücadelesi başlamıştı. Bu çatışmalar, özellikle 1151’de Mardin Artuklularının Timurtaş yönetimindeki Amid kuşatması sırasında yoğunlaşmış, komşu beyliklerle yapılan siyasi manevralar ve ittifaklarla daha da karmaşık bir hal almıştı. Yaşanan bu çatışmalar, Cemalüddin

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Yüksel Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, e-posta: mehmetildeniz1983@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8584-0046.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: bakiyy@hotmail.com, Orcid:0000- 0002-9970-4897.

Atf/Citation: İldeniz, M.N.- Bozkurt, A. (2024). XII. Yüzyılda Diyar-ı Bekr Bölgesinin Hakimiyeti Bağlamında Yinaloğulları-Artuklu İlişkileri. BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2024 (3), 444-456.

ve İbn Nisan dönemlerinde Yinaloğulları üzerinde zorlu ve etkili olmuştur. Amid'in stratejik önemi, bölgesel güç dinamiklerini etkilemeye devam etmiş, bu sebeple XII. yüzyılın sonlarında beyliğin gerilemesine ve daha sonra Eyyübiler döneminde yıkılmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta çağ, Selçuklular, Yinaloğulları, Amid, Artuklular

Abstract

The Seljuks, with their victory at Dandanakan in 1040, not only defeated the Ghaznavids but also led a significant migration of Turkmen/Oghuz tribes towards the Byzantine borders, which they considered “lands of infidels.” Following this success, the Turkic tribe under Seljuk administration began to stage raids into Anatolia and, in particular, into Diyar-ı Bekr from time to time. After the tumultuous period following the death of Seljuk leader Melikshah, the cities in the Diyar-ı Bekr region came under the administration of various Turkic leaders. During this time, Amid, which was the center of the Yinaloğulları, came under the influence of the Seljuks based in Syria and fell under the control of local Turkmen chief tains like Hüsameddin Timurtaş and Emir Yinal. Known historically as the “Sahib-i Amid,” the Yinaloğlu leaders, though initially of uncertain origin, began to gain prominence around 1095 after the death of Tutuş. With Amid’s rise, local Turkmen chief tains and the Zengids led by İmad al-Din began a major power struggle for regional dominance. These conflicts intensified, particularly during the siege of Amid by the Artukids of Mardin under Timurtaş in 1151, and were further exacerbated by political maneuvers and alliances with neighboring beyliks. The ongoing conflicts were significant and challenging for the Yinaloğulları during the periods of Cemalüddin and İbn Nisan. Consequently, the strategic importance of Amid continued to influence regional power dynamics, leading to the decline of the beylik by the late 12th century and its eventual collapse during the Ayyubid period.

Keywords: Middle Ages, Seljuks, Yinalids, Amid, Artukids.

Giriş

Diyar-ı Bekir bölgesi, uygun iklimi ve yaşam koşulları sayesinde tarihin en eski çağlarından beri insanların iskân için tercih ettiği önemli bölgelerden biri olmuştur. Orta Asya'da yaşanan bir takım ekonomik ve siyasal sıkıntılar, göç etmek için kendilerine yeni yerler arayan Türkmenleri başta bu bölge olmak üzere Anadolu'ya yönlendirmişti. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşan bu göçler, bölge hâkimi olan Romalıları zor durumda bırakmış ve nihayetinde müdahale etmeye zorlamıştır. Ancak Romalıların müdahalesi, umdukları sonuçları vermemiş, aksine olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 1071 Malazgirt Savaşı, bölgeye yerleşmek isteyen Selçuklulara Anadolu'nun kapısını açmıştı. Bu önemli adım, Selçukluları Anadolu'daki fetihlerde daha da cesaretlendirmiş ve kısa sayılabilecek bir sürede Anadolu, artık Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine girmişti. Savaştan sonra fetih için görevlendirilen Türkmen beyleri, fethettikleri bölgelere yerleşmiş ve kendi adlarını beyliklerine vermişlerdi.

Böylelikle kendilerine bağlı devletçikler oluşturan Selçuklular, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Diyar-ı Bekir bölgesinde Yinaloğulları, Artuklular, Dilmaçoğulları ve Kızıarslanoğulları gibi güçlü siyasi teşekküllere ev sahipliği yapmıştır. Bu beylikler, kurulduğu bölgeleri imar etmekle kalmayarak, tesis ettikleri kurum ve kuruluşlarla devrin siyasi ve sosyal istikrarını da sağlamışlardı. Beyliklerin en önemli özelliklerinden biri, Bizans'ın bir daha o topraklara geri dönmesini engellemiş olmalarıdır. Söz konusu beylikler bunu sağlarken, aynı zamanda bölgenin kalkınmasına ve zenginleşmesine de vesile olmuşlardı. Bununla birlikte, sınırlı bir coğrafyada kurulmaları ve devrin kaynaklarının yetersizliği, araştırmacıların bu yöndeki incelemelerini kısıtlamıştır. Oysa her ne kadar imkânlar kısıtlı olsa da Diyar-ı Bekir bölgesinde kurulan bu ilk Türkmen beyliklerinin araştırılması, bölge tarihinin aydınlatılması açısından son derece önemlidir.

Yinaloğulları, Amid merkezli olup tek şube olarak varlığını sürdürmekteydi. Buna karşılık, Artuklular Hısn-ı Keyfa, Mardin ve Harput merkezli olmak üzere üç şube olarak kurulmuştu. Güçlü bir komşu olarak kurulmuş olan Artukoğulları, daha önce kurulmuş olan Yinaloğullarının etkisini büyük ölçüde azaltmış ve geçen süre içerisinde de bölgenin en büyük siyasi aktörü olmuştur. Bu mücadeleler, her ne kadar XII. yüzyıldan itibaren bölgenin siyasi çehresini büyük oranda değiştirmiş olsa da bu konuyu aydınlatacak müstakil bir çalışma henüz yapılmış değildir. Bu makalede, Orta Çağ kaynakları ve modern araştırmalara başvurulmuş, XII. yüzyıla tekabül eden ve çoğu kez Yinaloğullarının elinde bulunan Amid'in zaptı üzerinden gelişen Yinaloğulları-Artuklu ilişkilerine yer verilecektir.

1. Yinaloğullarının Kuruluşu ve Artuklu İlişkilerinin İlk Dönemleri

Başarılarını 1040 yılında Dandanakan'da taçlandıran Selçuklular (Sadreddin Hüseyinî, 1999, s. 9; Ravendî, 1999, cilt 1, s. 100; Bundarî, 1999, s. 5; Reşîdüddîn Fazlullah, 2010, s. 91), sadece Gaznelileri bertaraf edip bölgede inisiyatifi ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda tarihte nadir görülen büyük bir Türkmen/Oğuz göçünü sevk ve idare ederek bu göçün yönünü batıya, özellikle de “küffar toprağı” olarak görülen Bizans sınırlarına çevirmişlerdi. Bizans'a karşı yapılan seferlerde Selçuklulara tâbi birçok Türkmen kitlesi, Anadolu'nun çeşitli yerlerine akınlar düzenlemişti. Bu akınların bir kısmının zaman zaman Diyar-ı Bekr'e doğru yöneldiği görülmektedir. Devrin kaynaklarında ve akademik literatürde “Irak Oğuzları” olarak anılan bir Türkmen grubu, 1041-1042 yılları arasında Diyar-ı Bekr bölgesini talan etmişti. Her ne kadar Selçukluların başlattığı seferlerle bu talanların doğrudan bir ilişkisi olduğuna dair kesin bir kayıt bulunmasa da bölgenin bu yeni etnik grupla tanışması önemli bir gelişmeydi (Çevik, 2007, s. 195-196).

Melikşah'ın ölümünden sonra yaşanan çalkantılı süreçte, başta Amid olmak üzere Diyar-ı Bekr bölgesinin önemli şehirlerinin yönetimi Suriye Selçukluları'nın eline geçmiştir. Tutuş'un ölümüyle birlikte sahip olduğu toprakların güney kısımları oğlu Rıdvan'a, Diyar-ı Bekr'in de içinde olduğu kuzey toprakları ise diğer oğlu Dukak'a miras kalmıştır. Diyar-ı Bekr bölgesinin Suriye sınırlarından uzak kalması ve Tutuş'un ölümüyle Suriye Selçukluları'nda yaşanan karışıklıklar, Diyar-ı Bekr bölgesinin Türkmen beyleri arasında taksim edilmesine yol açmıştır. Kısa bir süre sonra Hüsameddin Tüm-tekin adında bir Türkmen beyi Bitlis ve Erzen'i; Kızıl Arslan adında bir bey ise Siirt, Tanza ve Bahmerd'i; Emir Yinal ise Amid'i ele geçirmiştir.

Hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmeyen Yinaloğulları, tarihî kaynaklarda çoğunlukla “Sahib-i Amid” olarak anılmaktadır. Mervanî lideri Nasırüddeve Mansur'un, Melikşah'ın ölümünden sonra Tutuş'un İsfahan'a doğru yürümesini fırsat bilerek Amid'i tekrar ele geçirdiği bilinmektedir. Bu olayın ardından, Tutuş'un Diyar-ı Bekr bölgesini yönetmesi için gönderdiği Tuğtekin'in bölgeye ulaşmasıyla Nasırüddeve Mansur'un şehri boşaltmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak Tutuş'un 1095 yılında öldürülmesi ve Tuğtekin'in de esir düşmesinin hemen ardından, bölgedeki siyasi zaafı faydalanmak isteyen Türkmen beyleri bazı şehirlerin yönetimini ele geçirmişlerdir. Bu sebeple Yinaloğulları'nın kuruluşunu 1095 yılına tarihlendirmek uygun görülmektedir (İbnü'l-Kalanisî, 2015, s. 25; İbnü'l-Ezrâk, 1956, s. 236-237, 245; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, cilt 3-2, s. 511; Sevim, 1989, s. 143; Sümer, 1993, s. 112; Ali Sevim, 2000, s. 257; Sevim, 2003, s. 268; Çevik, 2002, s. 491). Tutuş'un ölümünden kısa bir süre sonra Yinaloğulları'nın ilk beyi olarak değerlendirilebilecek Sadr adında bir şahsın

Amid'e hâkim olduğu bilinmektedir (İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, cilt 3-2, s. 511; Sümer, 1993, s. 112; Sevim, 2000, s. 257; Sevim, 2003, s. 268).

Sadr'a ait bilgiler oldukça sınırlı olup, onun bu tarihten önceki faaliyetleri bilinmemektedir. Sadr'ın ölümünden sonra, yerine Yinal el-Türkmani adında yeğeni geçmiştir (İbnü'l-Ezrâk, 1956, s. 268; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, 3-2/511; Turan, 2019, s. 99; Yinanç, 1977, s. 613). Yinaloğulları ismini bu şahıstan almıştır. Ancak, Sadr'ın ölümünde olduğu gibi, Yinal el-Türkmani'nin hangi tarihte tahta geçtiği de bilinmemektedir. Onun hakkında bilgiler sınırlıdır; ancak en önemli kayıt, Dukak'ın bölgeyi işgaliyle onun artık Amid hâkimi olarak gösterilmesidir (İbnü'l-Ezrâk, 1956, s. 269; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, 3-2/416; Çevik, 2002, s. 491). Bir diğer kayıt ise, 1101 yılında Musul beyi Kürboğa'nın Amid'i kuşattığı sırada, Yinal el-Türkmani'nin şehri koruduğuna dairdir (İbnü'l-Esir, 1987, 10/316; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, 3-2/552; Cahen, 1986, s. 228-229; Çevik, 2002, s. 491-492).

Dımaşk Meliki Dukak, 1099-1100 yılında Diyar-ı Bekr bölgesine geldiği sırada, buradaki diğer hükümdarlar gibi Yinal el-Türkmani'nin de ona tâbi olduğu bildirilmektedir (İbnü'l-Ezrâk, 1956, s. 269; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, 3-2/416; Çevik, 2002, s. 491). Yinaloğulları'nın Amid'e hâkim olması, beyliğin kuruluşunu tamamladığını göstermektedir. Ancak, 1101 yılında Musul emiri Kürboğa Amid'i muhasara etmiş (İbnü'l-Esir, 1987, 10/316; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, 3-2/552; Cahen, 1986, s. 228-229; Çevik, 2002, s. 491), Yinal bu duruma karşılık olarak başta Artukoğlu Sökmen'den olmak üzere diğer Türkmen beylerinden yardım istemek zorunda kalmıştır. Sökmen, yeğeni Yakuti'yi de yanına alarak yardıma gelmiştir. Amid önlerinde yapılan muharebede Kürboğa galip gelmiş ve her iki bey canını son anda kurtarabilmiştir. Yinal el-Türkmani Amid şehrine sığınırken, Sökmen geri çekilmek zorunda kalmış ve yeğeni Yakuti'yi esir bırakmıştır. Kürboğa, Amid surlarını muhasara altına almış; ancak surların oldukça muhkem olması ve yeterli kuşatma aletinin bulunmaması nedeniyle muhasarayı kaldırarak Mardin'e dönmek zorunda kalmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, 10, 316; İzzeddin İbn Şeddâd, 1978, 3-2/552; Cahen, 1986, s. 228-229; Sevim, 1962, s. 510-511; Çevik, 2002, s. 491-492).

Bu dönemde, bölgenin en güçlü siyasi teşekküllerinin Hısn-ı Keyfa ve Mardin merkezli iki Artuklu şubesi olduğu belirtilmelidir. Ancak Sökmen ve İlgazî'nin ölümünden sonra, Sökmen'in yerine Davud, İlgazî'nin yerine Timurtaş geçmiştir. Bu dönemde yeni bir tehlike ortaya çıkmıştır: Haçlılara karşı yaptığı cihatla tanınan İmâdüddîn Zengî. İmâdüddîn Zengî, Musul'u ele geçirdikten sonra kendi adına bir devlet kurmuş ve topraklarını Diyar-ı Bekr

cihetinde genişletmek suretiyle Artuklularla karşı karşıya gelmiştir. Zengî'nin ilerleyişini durdurmak isteyen Davud ve Timurtaş harekete geçtiklerinde, İl-Aldı da askerleriyle birlikte onlara katılmıştır. Aksungur'un oğlu İmâdüddîn Zengî, 1127 yılında Musul valisi olduktan sonra -ki bu tarih Zengîlerin kuruluşu sayılmaktadır- Haçlılarla mücadeleyi kendisine şiar edinmiş, ardından da Haçlıların kontrolündeki bölgelere ulaşmak için yol üzerindeki Artuklu beldelerini ele geçirmek amacıyla seferler düzenlemeye başlamıştır. İlk olarak Mardin Artuklularının elindeki Nusaybin'e saldırmıştır. Mardin hükümdarı Timurtaş, amcazadesi ve Hısn-ı Keyfa hâkimi Davud'dan yardım istemiştir. Davud, yardım edeceğine dair haberi taşıyan bir güvercini yola çıkartmış; fakat güvercin, bir şekilde İmâdüddîn Zengî'nin eline geçmiştir. İmâdüddîn Zengî, aynı güvercinin kanadına, Davud'un ancak yirmi gün sonra gelebileceğine dair bir mektup asmış ve şehre geri göndermiştir. Bu olay, Timurtaş'ın askerlerinin moralini bozmuş ve bu nedenle Timurtaş, bir elçi gönderip şehri teslim etmiştir (1127). Bu gelişme, Artukluların iki şubesini birleştirerek Zengîlere karşı ortak hareket etme kararı almıştır (1130). İl-Aldı da bu ittifaka katılmış ve diğer Türkmen liderleri de birlikte hareket etmeye başlamıştır. Davud liderliğinde ilerleyen ordu, Dara kasabası yakınlarında Zengîlerle savaşa tutuşmuş; ancak Artuklular yenilip geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat İmâdüddîn Zengî, daha fazla ilerleme olanağı bulamamış ve iki taraf arasında barış yapılmıştır (İbnü'l-Esir, 1987, 10/524; İbn Vâsıl, 1956, 1/54; Turan, 2019, s. 172-173; Çevik, 2002, s. 492).

Bu süreçte İl-Aldı, Timurtaş'ı kendine metbu olarak tanımaktaydı. Ancak kısa bir süre sonra Davud'un tabiiyetine geçmesi, Yınalogulları ile Mardin Artukluları arasındaki ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Bu da Timurtaş'ın Zengîlerle birlikte 1133 yılında Amid'e saldırmasına sebep olmuştur. Tell-Şeyh civarında bir araya gelen Timurtaş ve İmameeddin Zengî, Amid'e doğru harekete geçmiştir. Bunun üzerine İl-Aldı, Davud'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Hısn-ı Keyfa hükümdarı Davud, yanında kalabalık bir Türkmen ordusu ile İl-Aldı'nın yardımına gitmiştir. Amid önünde gerçekleşen kanlı bir muharebede Davud yenilmiştir (İbnü'l-Ezrâk, 1986, s. 61) ve Timurtaş kuşatmanın şiddetini artırmıştır. Çevrede bulunan bağ ve bahçeler talan edilmiştir. Ancak Amid'in müstahkem kalesini geçemeyeceğini anlayan Timurtaş ve İmâdüddîn Zengî, ordularını alıp geri çekilmek zorunda kalmıştır (İbnü'l-Ezrâk, 1986, s. 49; el-Azimî, s. 58; İbnü'l-Esir, 1987, 11/23-24; İbnü'l-Adim, 2/253-254; İbn Vâsıl, 1956, 1, s. 54; Süryani Mihael, 2/117; Cahen, 1986, s. 244-245; Yinanç, 1977, s. 614; Alptekin, 1978, s. 80; Çevik, 2002, s. 492-493).

Bu tehlike, İl-Aldı'yı oldukça endişelendirmiş olmalı ki, derhal kendisine yeni bir hami aramaya başlamıştır. Eskiden metbu olarak tanıdığı Timurtaş'ın artık kendisine

güvenmeyeceğini bildiğinden ve Davud'un da Timurtaş'a karşı gün geçtikçe güç kaybetmesi nedeniyle tek çare olarak Zengîlere yaklaşmak zorunda kalmış, 1142 yılından itibaren Amid'in Zengîler adına yönetildiği haberleri yayılmaya başlamıştır. Ancak Zengîlerin Amid üzerindeki baskıları devam etmekteydi. İl-Aldı'nın ardından yerine geçen Cemaleddin Mahmud, Zengîlerin baskısına boyun eğmek zorunda kalmıştır (1138). Artık Amid beyliği eski gücünde değildir; zira İbnü'l-Ezrâk, bu dönemi yazarken şehrin gerçekte, bu dönem Amid'de vezir olarak bulunan İbn Nisan tarafından yönetildiğini belirtmektedir. İbn Nisan, Cemaleddin Mahmud'un nüfuzunu iyice azaltmıştır. Vezir, Amid'e tamamen hâkim olmuş ve beyliği adeta kendisi idare etmeye başlamıştır (İbnü'l-Ezrâk, 1956, s. 49-50; Çevik, 2002, s. 493). Bu sırada Artuklular, Amid üzerindeki etkilerini arttırma amacıyla hareket etmeye başlamışlardır. Çünkü Timurtaş'ın kızı Safiye Hatun'un Cemaleddin Mahmud'la olan evliliği, iki tarafın akrabalık bağıyla bir arada kalmasına neden olmuştu. Ancak Safiye Hatun'un ölümünden sonra Mihir akdinin ödenmemesi, Timurtaş'ın Amid'i ikinci defa kuşatmasına sebep olmuştur. Bu kuşatma sırasında Amid'i teslim eden, İbn Nisan'dan başkası değildi. Bu olayların ardından Yinaloğulları beyliği son bulmuş ve Amid, Artuklulara geçmiştir (1137).

2. Selahaddin Eyyûbî'nin Diyar-ı Bekir Bölgesindeki Faaliyetleri ve Eyyûbî-Artuklu İttifakı İle Yinaloğulları Beyliği'nin Yıkılışı

Kara Arslan'ın 1167 yılındaki ölümünden sonra Yinaloğulları büyük bir tehditte kurtulmuştu. Yerine geçen Nureddin Muhammed, babasının bir türlü zapt edemediği Amid'i topraklarına katmak için en az babası kadar çaba gösterdi ve böylece Artuklu tehlikesi daha da arttı. Nureddin Muhammed, bu hedefini tek başına gerçekleştiremeyeceğini bildiğinden, büyük bir destek bulması gerekiyordu. Bu desteği de el-Cezire siyasetine müdahil olmaya çalışan Selahaddin Eyyûbî'nin nezdinde buldu. Büyük İslam mücahidi Nureddin Zengi'nin ölümünden sonra Selahaddin Eyyûbî, onun sahip olduğu topraklar üzerinde hak iddia edip el-Cezire'de faaliyetler göstermeye başlamıştı. Bu faaliyetlerin hem Yinaloğulları hem de bölgedeki diğer siyasi teşekkülleri tehdit etmesi, bölge hükümdarlarını bu yeni güç merkezine meylederek kendi çıkarları için yeni pozisyonlar almaya zorladı.

Musul başta olmak üzere bölgede birçok fetih gerçekleştiren Selahaddin Eyyûbî, bir sonraki hedef olarak Yinaloğulları'nın başkenti Amid'i seçti. 1181 yılında el-Cezire'ye yönelen Selahaddin Eyyûbî, buradaki beyleri itaate çağırduğunda, Hısn-ı Keyfa Artukluları emiri Nureddin Muhammed bu fırsatı değerlendirerek kendisini Selahaddin'e tabi olarak tanıdı (İmadüddin İsfahanî, 1979, 5/9; İmadüddin İsfahanî, 1971, 5/275; İbnü'l-Esir, 1987, 11/383-

384; Süryani Mihael, 2/262; Çevik, 2002, 495). Bu antlaşmanın gerçekleşmesinde etkili olan kişi Artuklu veziri el-Kiyam Ahmed b. Summaka olmuştur. Selahaddin Eyyûbî'nin huzuruna çıktığı bir sırada Sultan, efendisinin en büyük arzusunu sorduğunda, Artuklu veziri, efendisinin babası Fahreddin Kara Arslan'ın en büyük arzusunun Amid şehrini almak olduğunu ve bu uğurda hayatını kaybettiğini, eğer Sultan bu şehri alırsa Nureddin Muhammed'in kendisine köle olacağını belirtti. Sonuç olarak, Artuklu hükümdarı Sultan'ın hem itaat hem de Haçlılara karşı sürdürdüğü mücadeleye asker göndereceğini kabul etmiş ve karşılığında Amid'in alınmasına yardımcı olmasını istemiştir. Selahaddin Eyyûbî, bu teklifi kabul edip bölgeye yürüdüğünde, Nureddin Muhammed de kendi ordusuyla birlikte onun safında savaşmıştır. Sultan da vaat ettiği gibi Amid üzerine yürümüştür (İmadüddin İsfahanî, 1979, 5/93; İmadüddin İsfahanî, 1971, 5/306; el-Bündarî, 2004, 265-280; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2013, 21/286).

Selahaddin Eyyûbî, Amid'i ele geçirmek için harekete geçmeye karar verdiğinde, askerlerini ilk olarak Resü'l-Ayn'da topladı. Buradan hareketle ordusuyla birlikte Mardin mülküne bağlı olan Harzem'e ulaştı. Sultan, burada askerlerini birkaç gün dinlendirirken, aynı zamanda etrafa keşif birlikleri göndererek Amid'in durumunu öğrenmeye çalıştı. Bu esnada Sultan'ın kardeşi Tacü'l-Müluk Börî, Mardin'e giderek Mardin Artuklularının hükümdarı II. Kutbeddin İl-Gazi'nin huzuruna çıkarak onlara katılma talebinde bulundu (İbnü'l-Esir, 1987, 11/389; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2013, 21/286).

Bununla birlikte, Haçlılara karşı cihat ilan eden ve bunun için asker toplayan Eyyûbîlerin, bir İslam şehri olan Amid'e saldırması, Müslüman toplumda infiale yol açmaması için Selahaddin Eyyûbî'nin Halife'den bu seferin meşruiyetine dair fetva talep ettiği bilinmektedir. Halife, bu talebi uygun görmüş ve ilgili fetvayı çıkarmıştır (İmadüddin İsfahanî, 1979, 5/65-66; İmadüddin İsfahanî, 1971, 5/297-298; İbnü'l-Esir, 1987, 11/391; İzzeddin İbn Şeddâd, 3-2/514; Ebu Şame, 1992, 2/96; Çevik, 2002, 495). Nihayetinde Sultan, Harzem'deyken istediği fetva eline ulaştığında, fazla beklemeden Amid'e doğru harekete geçti. Bu sırada Yinaloğulları hükümdarı Mahmud, ilerlemiş yaşı nedeniyle bir köşeye çekilmiş ve devletin tüm yönetim birimlerini Nisanoğullarından Bahaeddin Mesud'a devretmiştir. Dolayısıyla, Eyyûbîlerin büyük bir ordu ile geldiği haberi alındığında, asıl hazırlık da Bahaeddin Mesud tarafından yapılmıştır. Ancak Nisanoğullarının kötü yönetimi ve özellikle tüccarlar başta olmak üzere Amid halkının onlardan bıkmış olması, şehrin kaybedilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle, Eyyûbîler şehrin önüne geldiğinde, Yinaloğulları askerleri düşman güçleri karşısında isteksiz bir şekilde savaşmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla, babası Cemalüddeve'nin sahip olduğu meziyetlere uzak olan Bahaüddin Mesud, bu kritik zamanlarda bile halka zulüm etmeye çalışmış, bu da beyliğin kötü gidişatını hızlandırmıştır. İmadüddin İsfahanî ve İbnü'l-Esir gibi tarihçiler, Nisanoğullarının kötü yönetimleri ve yaptıkları zulümlerin Amid halkını bıktırdığını özellikle vurgulamışlardır (İmadüddin İsfahanî, 1979, 5/75; İmadüddin İsfahanî, 1971, 5/300; İbnü'l-Esir, 1987, 11/391). İmadüddin İsfahanî'nin kaydettiğine göre, Amid halkı Bahaüddin Mesud'un yönetim ve zulmünden bıkmıştır (İmadüddin İsfahanî, 1979, 5/75; İmadüddin İsfahanî, 1971, 5/300), bu durumu aksettirmesi bakımından önemlidir. İbnü'l-Esir'in aktardığına göre, Bahaüddin Mesud muhasara sırasında kötü bir yönetim sergilemiş ve halka yiyecek vermeyerek onları kendi için savaşmaya zorlamıştır. Ayrıca, ordu içinde bulunan bir asker, düşmanın kâfir olmadığını ve bu nedenle halkın böyle bir beklenti içinde olmasının doğru olmadığını belirtmesine rağmen, vezir hiçbir şey yapmamıştır (İbnü'l-Esir, 1987, 11/391).

Amid içinde bu gelişmeler yaşanırken, Selahaddin Eyyübî, şehrin önüne karargâhını kurmuş ve kısa bir süre sonra da surları mancınıklarla vurmaya başlamıştır. Amid'deki iç karışıklıklardan haberdar olan Sultan, muhasaranın şiddetini artırırken, aynı zamanda kale içine teslim olmaları durumunda halka iyi davranacaklarını, aksi takdirde kötü sonuçlarla karşılaşacaklarını belirten kâğıtlar hazırlatıp bunları kale içine fırlatmıştır. Bu kâğıtları okuyan halk, Selahaddin Eyyübî'ye yönelerek Bahaüddin Mesud üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Şehir halkı ve askerlerin, vezirin kötü yönetimini açıkça dile getirmeleri, muhasaraya direnen askerler arasında ciddi bir zafiyete yol açmıştır. İçerideki bu zafiyetin yanı sıra, Eyyübî askerleri de kale duvarlarında gedikler açarak içeriye sızmak için lağımlar açmaya başlamışlardır. Kale düşmek üzereyken, Bahaüddin derhal Sultan'ın veziri Kadı Fadl'a başvurarak servetine dokunulmaması karşılığında şehri teslim etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Sultan, teslim olma teklifini kabul ederek onun şehirde kalmasına izin vermiştir (İmadüddin İsfahanî, 1979, 5/78-79; İmadüddin İsfahanî, 1971, 5/301; İbnü'l-Esir, 1987, 11/391).

Sonuç olarak, Amid şehri teslim olmuş ve Eyyübîler tarafından işgal edilmiştir. Sultan, halkın mal ve can güvenliğine dokunmama sözüne sadık kalmış ve halka iyilikle muamele etmiştir. Amid'in fethi, Yinaloğulları Beyliği'nin sonunu getirmiş ve bu önemli beylik Eyyübîlerin hâkimiyetine girmiştir.

Sonuç

Yinaloğulları Beyliği, Orta Çağ Anadolu'sunda önemli bir Türkmen beyliğidir. Beylik, XI-XII. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüş ve Diyar-ı Bekr bölgesi hakkında bilgi veren tarihî kaynaklarda sıkça bahsedilen önemli bir siyasi aktör olmuştur. Yinaloğulları Beyliği'nin varlığı, bölgedeki diğer Türkmen beylikleriyle olan ilişkileri ve komşu güçlerle olan çatışmalarıyla şekillenmiştir. Özellikle Artuklular ve Zengîler gibi güçlü komşularıyla belli dönemlerde ittifaklar yapmış, zaman zaman çatışmıştır. Ancak bu süreçte en büyük tehlikeyi Artuklulardan görmüşlerdir. Nitekim Yinaloğulları, Artukluların genişleyen politikası karşısında bir engel teşkil etmiş ve bu durum, beyliğin kısa sürede Artukluların dikkatini çekmesine neden olmuştur. Yinaloğulları Beyliği'nin kaderini belirleyen hadiseler, doğrudan Artukluların genişleyen bu politikaları ile ilgilidir. Bu durum, beyliğin siyasi varlığını ve sınırlarını belirlemiş, zaman içinde güç dengeleri değiştikçe beyliğin etki alanı genişlemiş veya daralmıştır.

Dönemin kaynaklarına göre, Artuklular birkaç defa hayli kalabalık sayılabilecek asker ve çok sayıda muhasara aleti ile Amid'i dört bir yandan kuşatmışlardır. Muhasaraların bir kısmı her ne kadar Artuklular tarafından Yinaloğulları'nı Nisanoğulları tahakkümünden kurtarmak amacıyla icra edilmişse de bir ucu Hısn-ı Keyfa diğer ucu Harput'a dayanan beyliğin ortasında kalan Amid'in stratejik konumu, Artuklular için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Ayrıca Amid'in stratejik konumu ve önemli askeri-ticari yolların üzerinde bulunması da bu tehdidin artmasına sebep olmuş gibi gözükmektedir.

Kaynakça

- Alptekin, Coşkun, (1978). The Reign of Zengi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları
- Artuk, İbrahim, (1991). “Amid’in Eyyublu Selahaddin tarafından Fethi ve Nisanoğlu’nun akıbeti”, Şevket Beysanoğlu’na 70. Yaş Armağanı, Ankara.
- Cahen, (2022). Türkiye’nin Doğuşu: Anadolu Selçuklu Devleti 11-14. Yüzyıl, (Epçeli, Nilüfer, Çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınları
- (1986). “İnalids”, The Encyclopaedia of Islam, Leiden-London: Tutasub Aegide Pallas, 3/1197-1198
- Çevik, Adnan, (2002). XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi.
- (2007). “XI. Yüzyıl Ortalarında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Oğuz Topluluğu: Irak Oğuzlar”, Journal of Turkish Studies, 31-1, 195-205
- Ebu Şame, (1992). el-Ravzateyn fi Ahbârî’ d-Devleteyn, (Beysumî, A. Nşr.), 1-2, Dımaşk.
- Ebu’l-Farac, (1999). Ebû’l-Farac Tarihi, (Ömer Rıza Doğrul, Çev.), 1-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- el-Azimî, (2006). Azimî Tarihi, (Sevim, Ali Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- el-Bundarî, (1999). Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, (Burslan Kıvameddin Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (2004). Senau’l-Berkü’ş-Şamî, (Şeşen, Ramazan Thk.), İstanbul: İSAR Yayınları.
- İbn Havkal, (2014). Suretü’l-Arz, (Şeşen, Ramazan, Çev.), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbn Nazif el-Hamavî, (1960). Târîhu’l-Mansûrî, (A. P., Haz.), Gryaznevitch Moskova.
- İbn Vâsıl, (1953). Müferricü’l-Kurub Ahbar-ı Beni Eyyûb, (Şeyyal, Cemaleddin, Nşr.), Kahire.
- İbnü’l-Esir, (1987). el-Kâmil fi’ t tarih, (Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özyayın Çev.), İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü’l-Ezrâk, (1959). Tarihu’l-Fârikîed-Devletil-Mervaniyye, (Avad, B. A. Nşr.), Kahire.
- (1986). The History of Mayyâfârikînand Amid, (Savran, A., Nşr.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İbnü’l-Kalanisî, (2015). Şam Tarihine Zeyl, (Özatağ, Onur, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İmadüddin İsfahanî, (1971). Şeşen, Ramazan, “İmad al-Din al-Katib el-İsfahânî’nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 3.

- İzzeddin İbn Şeddâd, (1979). Berku's-Şâmî, (Şeşen, R., Nşr.), 5, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ravendî, (1999). Rahatü's-Sudur ve Ayetüs's-Surur, (Ateş, Ahmet, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Reşîdüddîn Fazlullah, (2010). Camii'ü't-Tevârih, Selçuklu Tarihi, (Göksu, Erkan - Güneş, H.Hüseyin, Çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sadreddin Hüseyinî, (1999). Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkkiye, (Lügal, Necati Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, Ali, (2000). "İnaloğulları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları, 22/257-258
- (2003). Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, (2013). Miratü'z-Zaman fi Tarihü'l-Ayan, (Zeybek, İbrahim, Nşr.), 21, Beyrut.
- Sümer, Faruk, (1993)., Sümer, Faruk, "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnaloğulları Beyliği", II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyet Semineri Bildirileri, Konya:
- Süryani Mihael, (tz). Süryani Mihael Vakayinamesi, (Andreasyan, Hrant D., Çev.), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, numara 11.932.
- Turan, Osman, (2019). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Üsâme b. Münkız, (2006). İbn Munkız Haçlılara Karşı, (Hacıoğlu, Selahattin, Çev.), İstanbul: Bordo&Siyah Yayınları.
- Yinanç, Mükrimin Halil, (1977). "Diyarbakır", İslâm Ansiklopedisi, 3, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 601-626.